

ЗВ'ЯЗОК ЗАГОНУ СОЛОМИНСЬКОГО З ВОЛИНСЬКОЮ ПОВСТАНСЬКОЮ АРМІЄЮ

Ю. В. Малихін,

викладач суспільних дисциплін, спеціаліст вищої категорії **Л. П. Малихіна,**

викладач суспільних дисциплін, спеціаліст I категорії

(Житомирський агротехнічний коледж)

Розкриті діяльність загону Соломинського та формування Полонської дивізії Волинської повстанської армії, на основі чого висунуто твердження про можливість співпраці даних угруповань.

Ключові слова: Волинська повстанська армія, Центральний повстанський комітет, Полонська дивізія, загін Соломинського.

Постановка проблеми

Останнім часом з'явилося чимало публікацій, присвячених антибільшовицькому повстанському руху на території України початку 1920-х рр. Зусиллями науковців із забуття повернуто тисячі імен тих, хто не змірився із встановленням радянської влади, досліджено їхні долі, які в кінцевому результаті злились в єдину під заголовком «Знищення». На сьогодні вимальовувалась більш-менш чітка картина повстанського руху в загальноукраїнському масштабі, але на рівні детального регіонального розгляду «білих плям» із зазначеного питання вистачає. Зокрема, малодослідженою є проблема Волинської повстанської армії (ВПА), яка сформувалась і діяла на теренах Житомирщини протягом 1922 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Грунтовного дослідження, пов'язаного з Волинською повстанською армією сьогодні українська історична наука не має. Час від часу з'являються деякі друковані матеріали, що лише частково висвітлюють ті чи інші аспекти діяльності ВПА. Як суто негативне явище (і зрозуміло чому) це формування сприймає радянська історіографія, хоча саме в статті П. Москвіна «Розгром петлюрівського бандитизму на Волині» робиться спроба охарактеризувати його структуру та уривчасто проаналізувати тактику боротьби [1]. За часів незалежності України парадигма висвітлення питання об'єктивно змінилася. Про одного з керівників ВПА Лукаша Костюшка в «Багряних жнивах Української революції» згадує Роман Коваль [2, с. 244–245], роль Волинської повстанської армії в антибільшовицькому русі опору селян показують Денис Красносілецький та Іван Рибак [3], в контексті загального повстанського руху на Житомирщині 1919–1920-х рр. її змальовує у книзі «Наші герої» Геннадій Махорін [4, с. 56–63], шлях Полонської дивізії у складі ВПА дослідив Юрій Малихін [5].

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми

Сьогодні достеменно відомо, що Волинська повстанська армія мала свою структуру, з якою пов'язані деякі, на перший погляд розрізнені, антибільшовицькі угруповання Волинської губернії. Також встановлено зв'язок формування із українськими політично-військовими з'єднаннями, що за Ризьким договором 1921 р. опинилися на територіях Польщі. Залишаються не з'ясованими відносини між ВПА та повстанським загonom Соломинського, який активно діяв на теренах південно-східної Волині протягом першої половини 1922 р. – часу, коли створилась та розгалужувала свою мережу дана організація.

Формулювання цілей

На основі історично-логічного аналізу з'ясувати зв'язки загону отамана Соломинського з Волинською повстанською армією.

Виклад основного матеріалу дослідження

Початок формування Волинської повстанської армії пов'язаний із Другим зимовим походом. Зокрема, після розгрому дивізії Котовського в листопаді 1921 р. Волинської групи армії УНР, в с. Дідковичі Татарновицької волості Коростенського повіту опиняється її учасник Опанас Єрмолайович Петрик. Дехто з дослідників вважає, що він був навмисне залишений керівництвом Волинської групи для проведення підпільної роботи [3, с. 93]. З кінця 1921 р. в Дідковичах починає діяти антибільшовицька підпільна організація, на основі якої 1 травня 1922 р. Опанас Петрик разом із помічником Лукашем Костюшком та однодумцями утворює військову організацію «Волинську повстанську армію», наказом призначаючи себе її командувачем, а Костюшка – начальником штабу [5, с. 76]. Петриком було налагоджено зв'язок із повстанськими загонами Мельника, Зубрія, Гарася, Базовського, Мартинова, через кур'єрів встановлено контакти з вищим керівництвом армії УНР в Польщі, підпільниками Поділля, Київщини [3, с. 93–94]. Метою ВПА було підняття антибільшовицького повстання, яке в кінцевому результаті охопило б чи не всю територію України. Символічним є те, що воно мало розпочатись у жовтні 1922 р. з містечка Базар, в районі якого майже рік назад зазнала поразки Волинська група армії УНР. Для досягнення даної мети у структурі ВПА формуються бойові дивізії. Ці військові підрозділи включають в себе ряд повстанських загонів, з якими на той час вже було налагоджено співпрацю.

Одним з таких підрозділів стала Полонська дивізія, утворена на основі повстанського загону Мельника (Таргана), що діяв здебільшого на території Чуднівщини. На початковій стадії організації з нею могло співпрацювати й угруповання Соломинського (територіально здебільшого пов'язано з сучасною територією Любарського району). Для того, аби розвинути цю теорію, слід співставити дані, якими на сьогодні вже володіє історична наука, щодо історії виникнення Полонської дивізії та діяльності повстанського загону Соломинського.

Передісторію Полонської дивізії, як і передісторію ВПА загалом, також слід починати з Другого зимового походу, але вже з Подільської групи військ армії УНР.

Ця група, в кількості 380 бійців, 25 жовтня 1921 р. під командуванням підполковника Палія-Сидорянського проривається на українські території [6]. Пройшовши з боями Проскурівський та Лeticівський повіти, повстанці опиняються на Любарщині. Перші гострі сутички з більшовицькими частинами відбулися в районі сіл Рогізно – Семенівка [7, с. 12]. Згодом сили противників зустрічаються під Авратином, де через поранення Палія-Сидорянського командування Подільською групою бере на себе полковник Чорний. Дещо розпорошені сили підрозділу війська УНР маневрують до Липного [8, с. 54]. М. Старовіт у спогадах зазначає, що після бою під Авратином 1 листопада 1921 р. «Полковник Палій, сот. Маслівець [можливо Андрій Маслюк] і кілька козаків були ранені. Ніякої медицини не було. Був, здається, один лише санітар, що міг зробити перев'язку... Палій, а з ним і Шолін, повертаються до Польщі» [9, с. 34]. Історик та журналіст Я. Тинченко стверджує, що після Авратина Подільська група мала ще один бій біля с. Мотрунки (Чуднівський р-н), де «червоним вдалося відтяти медичний окологок, віз із канцелярією та ще кілька груп українських вояків. Загалом відрізними від своїх виявилось 30 піших (переважно беззбройних) та 10–14 кінних. Вони сховалися в лісі, й більшовицька кіннота їх не знайшла. Поміж них був і поранений Михайло Палій-Сидорянський. Зібравши кіннотників та добровольців, він вирішив пробиватися до Польщі. Решта вояків залишилися в лісі або розійшлася по домівках. Для цього партизани розбилися на трійки – четвірки» [10].

Отож, після можливого бою під Мотрунками, відрізані від Подільської групи її учасники, невеличкими загонами проникають у навколишні населені пункти. Четвірка Василя Грунтенка – лікаря Подільської групи – у складі Длугопольського, Зубченка та Чмеля потрапляють у Карпівці, де переховуються у місцевого жителя Слубського. Через деякий час вони дізналися, що у Трощі мешкає Андрій Маслюк, який після бою під Авратином повернувся додому. Я. Тинченко пише: «Четвірка попрямувала туди, її радо зустріли Маслюк та інші селяни. Як виявилось, село було вкрай вороже налаштоване до більшовицької влади і просило українських вояків залишитись. У ньому також мешкав старшина Армії УНР Тимофій Мельник-Тарган, який на початку 1921 року нелегально повернувся з-за кордону і став засновником місцевої антирадянської організації. Відтак Грунтенко з товаришами з'єднався з Маслюком, Мельником-Тарганом та іншими селянами в одну міцну партизанську організацію» [10].

Радянська судова система, оголосивши вирок у справі «Волинської Повстанської Армії» визнала, що Мельник-Тарган на той час уже мав «банду карно-політичного забарвлення». На основі повстанців Мельника-Таргана було створено летючий кавалерійський загін для «производства грабежей, убийств и налетов на Соворганы с целью дезорганизации и разрушения тыла» [11].

Вже в ніч на 15 грудня 1921 р. у Трощі кавалерійським загonom Мельника-Таргана були знищені голова сільського комітету незаможників Дмитро Блощук, член комнезаму Григорій Маляр і сексот Моїсей Маслюк. [12, арк. 9 зв.]. 15

січня 1922 р. у Карпівцях повстанцями ліквідовано політуповноваженого Красносільської волості з продподатку Хулапа, тіло якого було знайдено в Карповецькому лісі, підвішене за ноги до дерева; тоді ж було поранено секретаря Красносільського волвиконкому Бачинського [13, арк. 48].

Із подальших встановлених терористичних акцій проти радянської влади, які зазначались у «Вироку», підтверджуються: 1) В ніч з 12 на 13 березня – напад на склад Краснопільського лісництва у Трощі, де було забрано близько 1000 пудів зерна і поранено завідуючого карним розшуком 3-го району Фещенка [13, арк. 194]; 2) обстріл 7 червня біля с. Троща уповноваженого Красносільської волості у боротьбі з бандитизмом; 3) поранення в ніч на 11 червня в Трощі голови місцевого сількомнезаму Кашперука [12, арк. 80]; 4) в ніч на 24 червня – наліт на станцію Чуднів, де пограбовано зсипний пункт райсоюзу і Товариство споживачів (500 пудів пшениці та нез'ясована кількість фабрикатів). Під час повернення до Карпівців повстанці вступили у бій із янушпільською міліцією і втратили одного соратника, який виявився місцевим жителем і в якого були знайдені документи підняття повстання проти радянської влади [14, арк. 45]. На думку Я. Тинченка, цим убитим був сам отаман Мельник [10].

Із часом летючий кавалерійський загін Мельника-Таргана стає ядром трощанської організації «Повстанський комітет Селянська помста», назва якої трансформується у «Центральний повстанський комітет» (ЦПК) [11]. Після налагодження зв'язку з Петриком Центральний повстанський комітет перетворюється на Полонську дивізію ВПА під командуванням Миколи Длугопольського [5, с. 76].

Можна стверджувати, що повстанці Мельника мали зв'язки з іншими подібними загонами, або принаймні намагалися їх налагодити. Зокрема, в ніч з 8 на 9 лютого 1922 р. у Трощі ночував загін отамана Богомолу (Богомола) – 25 піших, 25 кінних та 15 возів. Вранці на вози богомольцям місцевими повстанцями було відвантажено 400 пудів зерна [13, арк. 124]. Двічі мельниківці намагались порозумітися з отаманом Шепелем [15]. Один із ідейних натхненників загону Мельника – Длугопольський – неодноразово шукав зустрічі із отаманом Соломинським [16], але довести їх безпосередню співпрацю раніше не вдавалося можливим.

На сьогодні відомо, що повстанський загін Соломинського чи не вперше проявив себе у серпні 1921 р. у с. Коростки (нинішній Любарський район), де було вбито уповноваженого службовця зі збирання продподатку та поранено партійного працівника, після чого угруповання зникло в напрямку Любара [17, арк. 39]. Через два дні наліт на Коростки повторився. Цього разу вбито двох та поранено трьох збирачів продподатку [18, с. 218].

На нашу думку, Соломинський разом зі своїм загonom під час Другого Зимового походу приєднався до складу військ армії УНР, адже ще мінімум з 1918 р. співпрацював із Палієм-Сидорянським (керівник Подільської групи) та Тютюнником (загальний командувач операції) в ході підготовки антигетьманського

повстання. За це їх усіх було заарештовано та засуджено до розстрілу. Але вирок в дію не приведено, так як Печерську фортецю, де перебували революціонери, 13 грудня було взято прихильниками Директорії, війська якої наступного дня увійшли до Києва [2, с. 307].

Найімовірніше загін Соломинського приєднався до Подільської групи, маршрут якої проходив через Любарщину. Саме на її території діяли соломинці. До того ж місцеві краєзнавці П. Бондарчук та В. Канчура стверджують, що малою батьківщиною ватажка повстанців можна вважати одне з сіл сучасного Любарського району: Авратин або Горопаї [19, с. 46].

Після бою під Авратином і зміни керівництва Подільською групою, повстанці Соломинського відкололися від неї і продовжили тероризувати органи радянської влади на південному сході Волині, адже 30 листопада 1921 р. вони вже здійснили напад на станцію Кривин [18, с. 218].

На початку січня 1922 р. соломинці здійснили чи не найзухвалішу свою акцію – наліт на Любар. В радянську історіографію ця подія увійшла під назвою «Любарська трагедія» (в українській відповідника поки що немає). Суть її полягає в наступному: 4 січня до містечка прибула військова кавалерійська частина, як вважали місцеві жителі, червоноармійців для боротьби з антибільшовицькими повстанськими загонами. Насправді це був переодягнений у форму ворога загін Соломинського, який в даному населеному пункті знищив 22 представників радянської влади. Факт маскування під противника шляхом зміни амуніції може лише підтверджувати причетність соломинців до недавнього зв'язку з Подільською групою, учасники якої неодноразово використовували таку тактику [9, с. 34].

Після знищення любарських радпрацівників повстанці попрямували до містечка Романів. 8 січня об'єднаний загін Соломинського і Богомола наздогнала червоноармійська кіннота, повстанських ватажків було поранено, а 18 січня під час чергової атаки другого з них убито (район с. Нічпали Новоград-Волинського повіту). 26 січня 1922 р. 20 повстанців Соломинського зайняли хутір Зайцево, що знаходився неподалік від Любара, а 24 лютого – с. Сибірку, (біля м. Полонне). 20 березня соломинці з'явилися біля с. Стовпи Новоград-Волинського повіту й попрямували у с. Зарічне. Приблизно в цей час Соломинського було вбито, тож керівництво загonom тимчасово перейняв Хомчук, а після нього Соколовський (Хомчук став його помічником) [18, с. 218 – 219].

Незважаючи на відсутність прямих даних щодо причетності загону Соломинського до витоків Волинської повстанської армії, сьогодні можна навести декілька логічних підтверджень цього припущення:

1) беручи до уваги входження соломинців до Подільської групи, їхній лідер міг пересікатися з Груntenком, Длугопольським, Зубченком, Чмелем та Маслоком, які були співзасновниками повстанської організації в Трощі, що в майбутньому увійшла до структури ВПА як Полонська дивізія;

2) зважаючи на географічну спорідненість Любарщини та Чуднівщини, на теренах першої з яких в основному діяв загін Соломинського, а другої – Мельника-

Таргана, можна стверджувати, що ці формування знали про існування одне одного. Наявна джерельна база не дає підстав навіть на припущення конфліктів між ними, а навпаки, зважаючи на те, що обидва угруповання однаково мали антибільшовицьке спрямування та петлюрівську ідеологію, вони, скоріше всього, певним чином взаємодіяли;

3) як йшлося вище, у січні 1922 р. формування отаманів Соломинського і Богомола об'єдналися. В ніч з 8 на 9 лютого богомольці ночували у Трощі, де їх тепло приймали повстанці Мельника;

4) Д. Красносілецький зазначає, що наступник Соломинського, Хомчук, мав певні вказівки від С. Петлюри [18, с. 218]. Подібні розпорядження отримував і Центральний повстанський комітет у Трощі [5, с. 76], тож обидва формування координувалися одним центром;

5) Соломинський продовжував співпрацювати з петлюрівським підпіллям й після поразки армії УНР під Базаром [20, арк. 48; 21, арк. 10]. Беручи до уваги географію дій повстанського отамана, ніякого підпілля, окрім трощанської організації, поблизу Любара не було.

Висновки з дослідження й перспективи

Таким чином, можна стверджувати, що повстанський загін Соломинського мав відношення до трощанської організації, на основі якої виникла Полонська дивізія Волинської повстанської армії. Безпосередньо в структурі ВПА формування любарського отамана не значилось, так як за півтора місяця до його офіційного створення Соломинського було убито. Новий керівник соломинців, Хомчук, до кінця квітня 1922 р. разом із загonom перейшов на територію Польщі [22, арк. 56]. І хоча існують твердження, що до липня дане формування під головуванням Соколовського/Прейзнера перебувало на території сучасних Романівського та Новоград-Волинського районів [18, с. 219], але відношення його до Волинської повстанської армії безпосередньо не простежується.

Список використаних джерел

1. Москвін П. Розгром петлюрівського бандитизму на Волині у 1921–1922 рр. *Наукові записки Житомирського педінституту ім. І. Франка*. 1961. Т. 13. Вип. 2. С. 97–134.
2. Коваль Р. Багряні жнива Української революції: 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань. Воєнно-історичні нариси. Київ : Діокор, 2006. 404 с.
3. Красносілецький Д., Рибак І. Волинська повстанська армія в антибільшовицькому русі опору селян у 1922–1924 рр. *Проблеми українського державотворення: історія і сучасність* : матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження О. Ольжича та 90-річчю Української Народної Республіки. Житомир : М. Косенко, 2007. Т. 1. С. 93–96.
4. Махорін Г. Наші герої: Науково-популярне видання. Житомир : ПП «Рута», 2015. 212 с.

5. Малихін Ю. Полонська дивізія Волинської повстанської армії. *Чуднів і край в контексті історії малих і середніх міст Волині* : матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, Чуднів, 7–8 вересня 2016 р. Бердичів : ФОП Мельник М. В., 2016. С. 70–79.
6. Малихін Ю. Трагедія і слава Базару. *Місто*. 2003. 27 листопада.
7. Канчура В. Остання спроба. Події Другого Зимового походу на Любарщині. *Український національно-визвольний рух XX ст.: ідейно-політичний, організаційний та військовий аспекти (до 90-річчя Другого Зимового походу, 70-річчя похідних груп ОУН та 70-річчя Олевської республіки)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Житомир, 18–20 листопада 2011 р. Житомир : Рута, 2011. С. 11–16.
8. Малихін Ю. Авратинський бій в контексті Другого зимового походу. *Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в XX – на початку XXI століть*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Житомир : Полісся, 2015. С. 52–54.
9. Старовійт М. У Листопадовому рейді (спогади учасника). Б. м., 1968. 55 с.
10. Тинченко Я. Нескорена Волинь. *Тиждень.ua* : веб-сайт. URL: <https://tyzhden.ua/History/86129> (дата звернення: 06.06.2019).
11. Волынский пролетарий. 1923. 21 марта.
12. Держархів Житомирської обл. (Державний архів Житомирської області). Ф. Р-1657. Оп. 5. Спр. 6.
13. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-1487. Оп. 6. Спр. 133.
14. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-1487. Оп. 7. Спр. 186.
15. Волынский пролетарий. 1923. 9 марта.
16. Волынский пролетарий. 1923. 17 марта.
17. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-1657. Оп. 5. Спр. 21.
18. Красносілецький Д. Антибільшовицький рух отаманських загонів Новоград-Волинщини в першій половині 1920-х років. *Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 750-річчю від першої літописної згадки про місто. Житомир : М. Косенко, 2007. Т.1. С. 215–221.
19. Малихін Ю. Повстанський загін Соломинського: погляд через призму нових фактів. *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук* : матеріали V всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, Дніпропетровськ, 28 серпня 2015 р. Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація», 2015. Ч. 2. С. 45–48.
20. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-28. Оп. 6. Спр. 12.
21. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-28. Оп. 6. Спр. 2.
22. Держархів Житомирської обл. Ф. Р-28. Оп. 6. Спр. 7.

Раскрыты деятельность отряда Соломинского и формирование Полонской дивизии Волынской повстанческой армии, на основании чего выдвинуто утверждение о возможности сотрудничества данных группировок.

Ключевые слова: Волынская повстанческая армия, Центральный повстанческий комитет, Полонская дивизия, отряд Соломинского.

The article deals with the activity of the Solomynsky detachment and the forming of the Polonne Division of the Volyn Insurrectional Army. On the basis of it the possibility of cooperation of these forces is adduced.

Key words: *Volyn Insurrectional Army, Central Insurrectional Committee, Polonne division, Solomynsky detachment.*